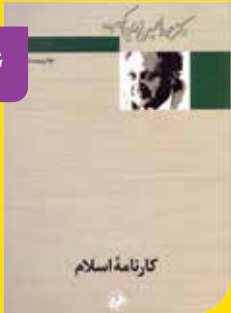

کارنامه اسلام

۴

■ **عبدالحسین**
 زرین کوب
 ■ انتشارات امیرکبیر
 ■ ۲۲۰ صفحه
 ■ ۳۳ هزار تومان

در این کتاب نیز همانند کتاب «دو قرن سکوت» نویسنده بر اساس دغدغه‌ای که در باب فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی داشته است، به سراغ موضوع پژوهش می‌رود. نویسنده در مقدمه اثر می‌نویسد: «کارنامه اسلام یک فصل در خشان تاریخ انسانی است. نه فقط از جهت توفیقی که مسلمین در ایجاد یک فرهنگ تازه جهانی یافته‌اند بلکه نیز به سبب فتوحاتی که آن‌ها را موفق کرد به ایجاد یک دنیای تازه، ورای شرق و غرب: قلمروی اسلام که در واقع نه شرق بود نه غرب.»

بامداد اسلام

۵

■ **عبدالحسین**
 زرین کوب
 ■ انتشارات امیرکبیر
 ■ ۱۵۸ صفحه
 ■ ۴۵ هزار تومان

این کتاب داستان آغاز اسلام و انتشار آن تا پایان عهد امویان است. کتابی کم‌حجم که روایت‌گر حدود ۱۲۰ سال تاریخ اسلام است که از اعراب و کعبه آغاز می‌شود. با زندگی پیامبر در مکه و سپس مدینه ادامه می‌یابد و بعد به داستان فتح مکه می‌پردازد. پایان حیات پیامبر و فضای زندگی مسلمانان مقلان با این رویداد از موضوعات دیگری است که نویسنده به شرح آن در این اثر اقدام می‌کند.

تاریخ ایران بعد از اسلام

۶

■ **عبدالحسین**
 زرین کوب
 ■ انتشارات امیرکبیر
 ■ ۷۰۰ صفحه
 ■ ۲۳۰ هزار تومان

کتاب برای نخستین بار در سال ۱۳۴۳ روانه بازار شد. زرین کوب در مقدمه اثر می‌نویسد: «تاریخ راستین سرگذشت زندگی انسان است. سرگذشت انسان‌هاست که زندگی کرده‌اند و حتی در راه آن مرده‌اند. اما آنچه برای مورخ اهمیت دارد، آن نیست که چگونه مرده‌اند، آن است که اینها چگونه زیسته‌اند.» و سپس در هفت فصل پیش رو تاریخ ایران را تقریباً طی سه قرن نخستین اسلامی روایت می‌کند.

بانگ رستاخیز

به اعتقاد زرین کوب خروج سپاه جامگان به رهبری ابومسلم را می‌توان آغاز رستاخیز ایران تلقی کرد. وی در این نهضت خشم و نفرت به مروانیان و اعراب را شناسایی می‌کند و معتقد است با فاصله گرفتن از اسلام نخستین که سادگی و عدالت را نوید می‌داد، حکومت‌های عرب نتوانستند چنین آرمانی را محقق کنند و سرزمین‌های تحت سلطه آنان با موجی از نابرابری و ظلم و تحقیر مواجه بودند. قیام ابومسلم طومار حکومت بنی‌امیه را در هم پیچید، بیهوده نبود در ادامه اقدام ابومسلم پس از کشته شدن او به نیرنگ منصور دومین خلیفه عباسی، شاهد سربرآوردن قیام‌های دیگری چون راوندیان، سنباد، استادسیس، سپهبد خورشید و... به بهانه انتقام ابومسلم اما در حقیقت برای مقابله با حکومت مستقر هستیم که گاهی حتی سوبه‌های ضددینی داشتند. مرکز این قیام‌ها و شورش‌ها اغلب خراسان بود. در فاصله‌ای دور از مرکز خلافت و با بهانه خون ابومسلم اما اغلب با خشونت تمام‌عیار سرکوب می‌شد.

با این حال این همه ماجرای تلاش ایرانیان برای به دست گرفتن سرنوشت خود نبود. خاندان‌های دیوانی بار دیگر وضعیت خود را احیا کردند و در میان درباریان و مقامات حکومت عباسی صاحب مقام و حشمت شدند. مشهورترین آنان خاندان برمکیان و خاندان سهل بودند که نقش مهمی در انتقال هویت ایرانی به دربار عباسی داشتند. زرین کوب درباره این تلاش دووجهی می‌نویسد: «نبردی که ایرانیان در طی این دو قرن با مهاجمان عرب کردند، همه در تاریکی خشم و تعصب نبود. در روشنی دانش و خرد نیز این نبرد دوام داشت و بازار مشاجرات و گفت‌وگوهای دینی و فلسفی گرم بود... طی دو سده نخستین بسیاری از ایرانیان، از ابتدا دین اسلام را با شورش و شوق پذیرا شدند، زیرا دین تازه را از آیین دیرین نیاکان خویش برتر می‌یافتند و ثنویت زرتشتی را در برابر توحید اسلام، شرک و کفر می‌شناختند. با این همه در عین حال که دین اعراب را پذیرفتند، آنان را تحت نفوذ و تاثیر فرهنگ و تربیت خویش گرفتند و به تمدن و فرهنگ خویش برآوردند.»

کتاب در نهایت با شرح دیگر رقابت‌های موجود در دربار عباسیان و قیام‌های داخلی ایران می‌پردازد که از درون آن طاهریان به عنوان یک خاندان ایرانی از تبار دهقانان خراسان موفق می‌شوند قدرت را در دست گیرند. طاهر بن حسین با آنکه به عنوان مامور حکومت عباسی و به عنوان امارت خراسان گماشته شده بود، از اطاعت مأمون سر باز می‌زند و نخستین حکومت مستقل ایرانی را بعد از اسلام به نام خاندان خودش آغاز می‌کند و به این ترتیب دو قرن تلاش ایرانیان برای بازیابی هویت مستقل به ثمر می‌نشیند.

دو قرن سکوت از سوی بسیاری از تاریخ‌پژوهان به جهت ارزش علمی، پژوهش و مطالعات انجام‌شده در زمره کتاب‌های مهم و مرجع محسوب می‌شود اما نوع ورود مورخ به بحث ورود اسلام به ایران و پردازش موضوع هرگز خالی از نقد نبوده است. یکی از مهم‌ترین نقدها به این کتاب از سوی استاد مطهری صورت گرفته که در قالب کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران در سال ۱۳۴۹ به چاپ رسید و در مقدمه چاپ بعد از انقلاب «دو قرن سکوت» اضافه شد. همچنین همایون کاتوزیان این اثر را ناشی از تعصب ملی‌گرایی که گفتمان غالب عصر مورخ بود، می‌داند که مانع از پردازش صحیح به حوادث تاریخی بوده است.

کوتاهی پس از انتشار نایاب شد و شاید استاد جوان دانشکده ادبیات از رسالت تاریخی که در این زمینه بر دوش خود دید، هراسناک بود. همین شد که اجازه نداد چاپ دوم کتاب بلافاصله راهی بازار شود و ترجیح داد پنج سال دیگر به تحقیق و پژوهش و تجدیدنظر در این اثر بپردازد و این بار چاپ آن را به انتشارات امیرکبیر سپرد. وی در مقدمه چاپ دوم علت انتشار این کتاب را چنین بیان می‌کند: «سبب سقوط ساسانیان چه بود، چه روی داد که صحرانوردان کم‌فرهنگ، سرنوشت تمدنی چنان عظیم و باشکوه را به دست گرفتند؟ در این دو قرن که تاریخ‌نویسان اخیر ما در باب آن سکوت کرده‌اند، چه سببی داشت که زبان فارسی چون گمشده‌ای ناپیدا و بی‌نشان ماند؟ در آن مدت که شمشیرزنان ایران به هر بهانه‌ای بر تازیان شوریدند و با عربان و مسلمانان جنگ و پیکار کردند، مغان و مویدان در برابر آیین مسلمانی چگونه بحث و جدل می‌کردند؟ این‌گونه سوال‌ها را که بر هر خاطری می‌گذشت، لازم بود در این کتاب جواب بگویم.»

نبرد سر هویت

کتاب با روایت صحرانشینان عربستان آغاز می‌شود و فصل نخست به واکاوی وضعیت این جمعیت تا پیش از ظهور اسلام پرداخته است. روایت وی از حضور ایرانیان در یمن و فرمانروایی بر این سرزمین‌ها در انتهای این فصل نوعی خطوط ارتباطی با این جمعیت را برای خواننده آشکار می‌کند. نویسنده در فصل دوم به بزنگاه ظهور اسلام پرداخته است و این فصل با آخرین نبرد و فتح نهاوند به پایان می‌رسد. به این ترتیب دست کم برای دو قرن آتی ایرانیان و اعراب لاجرم به گونه‌ای تمام‌عیار هم‌سرنوشت شدند. حکومت اسلامی بر تمام سرزمین‌های فتح‌شده کنترل داشت و مقاومت‌های صورت گرفته از چنان قوتی برخوردار نبودند که به تغییر مسیر منجر شود.

اکنون ایران باید نوع مواجهه خود با این شرایط نویافته را بازتعریف می‌کرد. یکی از مهم‌ترین مسائلی که باید در این محدوده تعیین تکلیف می‌شد، زبان بود. زرین کوب با نوعی غرور و عشق در باب زبان فارسی آن را زبان شعر و موسیقی می‌داند و در مقابل زبان مهاجمین را خالی از لطافت و ظرافت مورد طبع ایرانیان ارزیابی می‌کند. با این حال معتقد است آنچه در این حادثه زبان ایرانیان را بند آورد، «سادگی و عظمت زبان تازه بود و این پیام تازه قرآن بود که سخنوران عرب را از اعجاز بیان و عمق معنی خویش به سکوت افکنده بود» و در ادامه از تلاش حاکمان عرب مسلمان برای حذف زبان‌های ایرانی سخن می‌گوید که در وجود آنان بیم شورش و نافرمانی ایجاد می‌کرد. به این ترتیب روایت «کتاب‌سوزی» را مطرح می‌کند که بسیار در میان مورخان مورد اختلاف است. زرین کوب می‌نویسد: «شک نیست که در هجوم تازیان، بسیاری از کتاب‌ها و کتاب‌خانه‌های ایران دستخوش آسیب فنا شده است. این دعوی را از تاریخ‌ها می‌توان حجت آورد و قرائن بسیار نیز از خارج آن را تایید می‌کند. با این همه بعضی از اهل تحقیق در این باب تردید دارند و این تردید چه لازم است؟! برای عرب که جز قرآن هیچ سخن را قدر نمی‌دانست، کتاب‌هایی که از آن مجوس بود و البته نزد وی دست‌کم مایه ضلال بود، چه فایده داشت که به حفظ آن‌ها عنایت کند؟ در آیین مسلمانان آن روزگار آشنایی به خط و کتابت بسیار نادر بود و پیداست که چنین قومی تا چه حد می‌توانست به کتاب و کتاب‌خانه علاقه داشته باشد.»

دو قرن سکوت از سوی بسیاری از تاریخ‌پژوهان به جهت ارزش علمی، پژوهش و مطالعات انجام‌شده در زمره کتاب‌های مهم و مرجع محسوب می‌شود اما نوع ورود مورخ به بحث ورود اسلام به ایران و پردازش موضوع هرگز خالی از نقد نبوده است. یکی از مهم‌ترین نقدها به این کتاب از سوی استاد مطهری صورت گرفته که در قالب کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران در سال ۱۳۴۹ به چاپ رسید و در مقدمه چاپ بعد از انقلاب «دو قرن سکوت» اضافه شد